

## GELİŞEN İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE GERİLEYEN İLETİŞİM SÜRECİ

Mukadder ÇAKIR AYDIN\*

### *Developing Communication Technologies and Regressing Communication Process*

*In the latest years, during the globalization process, communication technologies have developed in unbelievable forms: but at the same time, real communication of human has regressed despite this fact, because being alone has become easier with these new digital technologies. In fact, this a result and real responsible factor is not technology: such an end is a part of the general process. Yet the effects of Mass Media should be taken into consideration as an important element because of the ways these communication technologies be used in the work of this process. Because Mass Media have changed as an essential fact for the continuity of the process.*

**Key words:** *Communication technologies; Technologies and loneliness.*

Son dönemlerin en can alıcı süreci olan Küreselleşme ile birlikte KİA (Kitle İletişim Araçları), dolayısıyla iletişim-metinleri-sesli, görsel ya da yazınsal anlamda, yayınlanan her türlü metin- pek çok açıdan hayati önem arz eder hale gelmiştir çünkü sürecin işleyişindeki rolleri giderek artmıştır ve artmaktadır. Dağıtım sistemleri, yayın sistemleri, izleyici kitleler hep "Küresel" boyuta evrilmiştir.

Küreselleşme, karşılıklı bağımlılık, teknoloji ve politika açısından daha önce benzeri görülmemiş özelliklere sahiptir. Sıradan faaliyetler bile herhangi bir kesintiye uğradıklarında küresel sonuçlara götürecek kadar birbirine eklemli hale gelmiş; teknolojiler ekonomik, askeri ve politik alanda devasa

sonuçlara yol açacak şekilde sürekli yenilenir olmuş; küresel iktidara sahip olmak için bu teknolojilere hakim olmak bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu süreçte medya üzerindeki baskılar görünürlüğe bürünmüştür çünkü "Kamuoyunun önem taşıdığı bir dünyada medya büyük manipülasyonların nesnesidir. ...Gelecekte, elbette daha etkili, belki doğrudan, hatta teknolojik denetim yolları bulunmaya çalışılacak. Ne var ki, yönetimler ile iletişim tekelleri sahipleri arasındaki gizli anlaşmanın, ABD'deki Fox News veya İtalya'daki Silvio Berlusconi İmparatorluğu'ndan daha etkili olması istenecek." (Hobsbawm, 2003:-)

İletişim teknolojilerinde günümüzde yaşanan büyük sıçramaların -internet ağları, web siteleri, cep telefonları, kablolu ya da uydulu

\* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

televizyon yayın ağları, ev sineması teknolojileri, dijital fotoğraf makineleri, canlı yayın teknolojileri ve diğer her türlü iletişim teknolojisi- itici gücü ve gerçek nedeni teknolojinin bizzat kendisi değildir. Küreselleşmenin, dünya çapında 'özelleştirme' faaliyetlerinin artışı ve kamu kurumlarına duyulan güvenin hızla azalması sermayenin erişim alanının gelişmesini ve güçlenmesini gerektirmiştir. KİA bu noktada hayatiyet kazanmıştır. (Murdock, 1999: 451-452) Küreselleşme sürecinde önce finans alanında, sonra ekonomik alanda yaşanan birleşme yani aşırı-büyüme, uluslar arası alanda en ufak bir hatanın büyük krizleri doğurması şeklinde yaşandığından, uluslar arası düzenleme mekanizmalarındaki yetersizlik, büyük şirketlerin KİA'na sahip olma eğilimi şeklinde giderilmeye çalışılmaktadır. Bu yönelimin sonucunda görülen ise, haberlerin, programların ekonomik geliri artırıcı yönde düzenlenmesidir. İletişim ağları, dünyayı bir "büyük organizma" gibi işler. Bu organizma içinde tüm bölgelerin dayanışma içinde olması amaçlanır. Haberler kısa, hızlı, gerekli bilgilere yoğunlaşmış olarak düzenlenir. (Mattelart, 2001: 97-98 ve 47)

Diğer taraftan Kitle İletişiminin örgütlenmesi ekonomik, siyasal ve kültürel yanları olan, kompleks ve birbiri ile iç içe geçmiş bir yapı arz etmektedir. Bu yapıyı çözmek için yapılacak ekonomik, siyasal, ideolojik ya da kültürel merkezli analizler bu etmenlerin hiçbirinin KİA'nın işleyişi üzerinde tek başına bir belirleyen olmadığını açığa çıkaracaktır. Tıpkı sosyal-süreç içinde KİA'nun tek başlarına bağımsız belirleyen olmadıkları gerçeği gibi. Sosyal-olgu'nun çok yönlülüğü ve karmaşıklığı bir anlamda mikro-düzeyde iletişim araçlarının işleyiş biçiminde yansısını bulmaktadır.

Kültürü, ideolojiyi, sosyal-konsensusun birçok ögesini, haberi, bilgiyi, inancı üreten ve varolanı sürdüren KİA'nın iletişim metinleri çözümlendiğinde de aynı karmaşık yapı kendini göstermektedir. Kimi metinlerin oluşumunda ekonomik bağımlılıklar ya da zorunluluklardan etkilenme ön plâna çıkmakta, kimilerinde siyasal ve ideolojik belirlenimin gücü ve etkileme isteği kendini açığa vurmakta, kimilerinde kültürel süreçlere yönelik kaygı yönlendirici olabilmektedir.

Konuşan sayısının az, dinleyici sayısının çok fazla olduğu kitle iletişim sürecinde iletişim araçlarına katılım pratiklerinin gerçekleşme olasılığı, bu araçlara ulaşabilme şansı, özgürce cevap verme hakkı, tartışma ve kamuoyu yaratma olanağı ve muhalefet etme şansı iletileri ahmlayan kitleler açısından son derece sınırlıdır. Zaten iletişim araçlarının sistemin sınırlarını zorlamayan, kitleleri sıradan tüketiciler düzeyinde tutmak isteyen, standart konuları abartı ve sansasyon ile aktaran sunum biçimi ile alımlayıcıların dünyayı algılama biçimleri de belli yönlere çekilmektedir. Kitleleşmenin artışı ile yönetilmenin kolaylaşması arasında paralel bir ilişki olduğu ve bu ilişkiyi sağlamada KİA'nın son derece geniş olanaklara sahip olduğu aşikârdır. Çünkü Adorno ve Horkheimer'in dikkat çektikleri gibi Kültür Endüstrisinde "Bireysellik, bir yanılısama, bir hayaldir, ... Birey, kendisinin biricik yapıdaki eksiksiz teşhisini, kesinleştirilmiş genellemeler ve yuvarlak laflar halinde bularak, onlara hoşgörüyü katlanır. Yaygın olan sahte bireyselliktir" (akt. Woollacot, 1990: 374)

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kullanıcılarına insanın hayallerini bile zorlayan kolaylıklar, zaman kazancı ... vb. gibi sayısız olanak sağlamakta (bu konuda Ümit Atabek'in çalışmalarına bakılabilir) ve kitle iletişim alanına çok kısa zamanda aktarılmakta-

dır. Ancak bu muazzam olanakların yanında garip bir çelişki de kendini giderek daha çok hissettirmektedir: Bu, iletişim teknolojilerinin çok yönlü gelişimine karşın insanın giderek daha çok yalnızlaşması, parçalanması ve iletişimsizliğe düşmesi olgusudur. Yani iletişim araçlarının teknolojileri giderek dijitalleşmekte, incelemekte, uzmanlaşmakta, kurumsallaşmaları yoğunlaşmakta, etkileri artmakta, ulaştıkları coğrafyalar genişlerken etkiledikleri insan grupları her geçen gün çoğalmakta ama madalyonun diğer yüzünde gerçek anlamda iletişim giderek gerilemektedir. Çünkü tek taraflı, tek yönlü iletişim sürece egemen olmakta, bu aşamada artık karşılıklı duyuş, sezgi, paylaşım, cevap şansı, çağrışım ya da oyun bulunmamakta, hissedilememektedir. İleten genellikle tek bir kurum, alıcılar milyonlarca insandır. Gerçek anlamda bir iletişim süreci, öncelikle karşılıklı eşit ve özgür bir cevap verme hakkına sahip olma olanağına bağlıdır. Bu, temel koşuldur. Anında yanıtlama, açıklama, soru sorma, yanıt isteme olanağının olmadığı yerde bir iletişim sürecinden söz edilemez; tek yönlü belirlemeden söz edilebilir. Ayrıca milyonlarca alımlayıcının küçümsenemeyecek bir bölümü tekilleşmiş, atomize olmuş hayatların sahipleridir. Buradaki ürkütücü ve dramatik zıtlık iletişim sürecini en başından sekteye uğratmakta, bunun yoğunlaşması ise insanlar arası ilişkilerde yeni ve daha acımasız dramların artmasına yol açmaktadır.

Televizyon, cep telefonu, internet, ev sineması ya da diğer her türlü iletişim teknolojisinin günümüzdeki kullanım biçimleri, zaten sorun bu kullanım biçiminde odaklanmaktadır teknolojilerde değil ki bu kullanım ise bütün bir sürecin parçasıdır- tek başına dinlemeye, izlemeye, anlamaya olanak verdiği için diğer insanlara duyulan ihtiyacı giderek ortadan kaldırıp yalnız-

yaşama pratiklerini besleyen, cazip kılan, hatta ikinci, üçüncü kişilere duyulan toleransı (hoşgörüyü) giderek yok eden, onların varlığına güvenerek diğer insanlara kolayca sırtımızı dönmemizi sağlayan ve bu şekliyle yalnızlığın güvenceleri gibi işlev gören bir yapıya dönüşmekte, 'sanal yaşam', 'plastik yaşam' kavramlarını haklı çıkaracak içeriğe evrilmiş gibi görünmektedir. Altı-yedi yaş ve üstü çocukların, gençlerin dünyası artık parklar, sokaklar, bahçeler değil, giderek daha artan biçimde bilgisayarlar, bilgisayar oyunları, yeni iletişim teknolojileridir ve bu yaygınlığı ile bireysel değil kitlesel bir görünüme sahiptir. Sanal-hayata bağımlı yepyeni bir nesil yetişmiştir ve yetişmektedir.

Oysa bu dijital dünya, niceliğin nitelik karşısında öne geçtiği ve binary aritmetikle açıklanan "mutlak bir dünyadır." Kişisel üslup ve yorum farklılıklarını ortadan kaldırırken, hatasız-icrayı gerçekleştirir. Ancak bunun diğer adı "ruhsuz icradır" çünkü reel dünyanın kopuşuna ve sanal dünyanın varlığına gönderme yapar. (Atabek, 2004 a) Ve hatasızlık insanal değil, makinesel, teknolojik, endüstriyel, programlı, sonuçları da önceden belli bir olgudur ve insana ait izlerin yine insan tarafından silinmesi, yok edilmesi ile oluşur ki sanat ürünlerinde de aynı yöntem uygulanmakta, bu ise büyük bir yitime neden olmaktadır.

'Teknolojili yalnızlık' olarak adlandırdığım bu parçalanmışlık, tarih boyunca sosyal bir varlık olarak yaşamış insanın, asosyalikte (toplumdışılıkta) geldiği en yüksek aşamadır. Günlük hayatta yitirilen iletişim şanslarının son aşamasında teknolojilere sığınma ile birlikte mümkün hale gelen bu yalnızlaşma aslında insanın barışık olduğu bir yaşam biçimi değildir, olamaz da. Olsa olsa hoşnutsuz kalınan bir hayattan kaçış için gidilen bir 'son nokta' olabilir. Hoşnut-

suzluğun devasa boyutları özellikle gelişmiş ülkelerde psikiyatrik ve psikolojik hastalıklardaki artıştan kolayca anlaşılabilir. Binlerce yıl doğayla, toplumla ve kendisi ile barışık ve birlikte yaşamış insanın, tarihinin en ileri aşamasında en yoğun yalnızlığın pençesine düşmesidir gelinen nokta. Yaşanan bu sorundaki asıl sorumluluk elbette temel olarak teknolojilere ait değildir. Farklı bir sistemde aynı teknolojiler insanın eşit ve özgür iletişimini geliştirici biçimde kullanılabilir. Teknoloji, araç, alet ya da nesne yaşadığımız sorun açısından süreci uzatmakta, katlanılır kılmakta ve örtüklemektedir. Sürecin başlamasında belirleyen konumunda değildir. Ancak yine de sanal hazıyı yaşatan – yalnızca dinleyen, izleyen olduğu için, katılım çok sınırlı ya da hiç olmadığı için, teknoloji merkezli olduğu için sanal- iletişim araçlarının etkisi küçümsenemez. Örneğin ses, görüntü ve metin olarak üçlü bir dil olanağı sunan ve artık yeni bir medya olarak nitelenebilecek internetteki pornografi siteleri ile birlikte insanın cinselliği de sanal, yani gerçekte yaşanmayan bir doğrultuya yönelmiştir.

KİA'nın olağanüstü rolü, Marcuse'nin tespit ettiği gibi "Söylem evrenini kapama rolünü oynar." (Akt. Erdoğan ve Alemdar, 2002: 413) Varolanla çatışır durumda olan ya da alternatif perspektifler önerme potansiyeli taşıyan yorumlar, düşünceler ve yaklaşımlar hiç tartışılmadan dışarıda bırakılarak uzakta tutulur. Daha fazla iş-dışı zamanlarda tüketilen ve kullanılan iletişim-metinleri, iş-zamanını katlanılır hale getiren, onun yeniden-üretimini kolaylaştıran ve tamamlayan bir fonksiyonelliğe bürünür. İş yerine giderken, işten dönerken, akşam saatlerinde, dinlenme aralarında, hafta sonlarında, tatil dönemlerinde... tüketilmeleri, adeta iş'in etrafında dönen, iş'e endeksli zamanların kullanılması, bu zaman-dilimlerine iletişim araç-

larının el koyması biçiminde gerçekleşir. Böylece bu zamanlar iş-zamanının bir parçası, iş'e hazırlanma süreçleri haline dönüşerek gerçek bir eğlenme, dinlenme, oynama, öğrenme, paylaşma ve iletişim süreci olmaktan giderek uzaklaşır.

Yinelemecilikle ve her yerdellekle bireysel direnme gücünü zayıflatıp 'otomatize' tepkileri çoğaltan yaygın kültür, bir yandan da "psikolojik kontrol aracına dönüşmektedir." (Akt. Türkoğlu, 2003: 89) Sosyal bilincin yönetimi bu kültürün kontrol gücü sayesinde mümkün olabilmekte, yeni ve farklı yorumlar, anlamlandırmalar, yönlendirmeler bu yolla dışarıda tutulabilmekte; yeni adı altında eskinin değişik formları, içeriklerine dokunulmadan süreç içinde kullanılmaktadır. Çünkü gerçek anlamda yenilik, ilişkilerin, iletişimin, oluşumların, üretim biçimlerinin, teknolojilerin, yayın biçimlerinin, dağıtım biçimlerinin de değişmesi demektir. Oysa varolan gerçekliğin sınırlarında sosyal-rıza, uyum, çok da zorlanılmadan sağlanmaktadır.

Erdoğan ve Alemdar kapitalist endüstriyel yapılarıdaki farklılık ve çokluğu yerinde bir örnekle McDonalds'daki çokluğa benzetirler: "Belli seçenekler içinde verilen standartlaştırılmış çoğulculuk, farklılık." Medyada da buna benzer bir durum görülmekte, eleştirel yapı pek çok haber, sunum ve program yer almasına rağmen "var olan siyasal, ekonomik ve kültürel yapıların meşruluğu hakkında karşıtlık görülmemekte", iş yapış şekilleri yoğun olarak eleştirilirken meşruiyet eleştirilmemekte yani gerçek anlamda bir eleştiri yapılamamaktadır. (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 261) Güçlü medyanın en büyük sosyolojik ve kültürel işlevlerinden olan toplumsal bilginin ve imgenin sağlanması bu şekilde eleştirisiz ve dolaylı yollarla olmakta, S. Hall'ün "seçmeci inşa" dediği süreç yaşanır-

ken yönetici sınıfların ya da devlet kurumlarının medyaya doğrudan müdahalesi şeklinde işlemekte, rafine yöntemlerle sürmektedir.

Bu yöntemlerin en başta geleni, endüstrilerin ihtiyaç duyduğu tüketim biçimlerini, hayat tarzlarını, yaşama pratiklerini, davranış ve inanç şekillerini yönlendirmede kullanılan gündelik, ortalama ve sıradan popüler kültür öğelerini sunma tavrıdır ki, ideolojik öğe bu kültürün içinde sessizce varlığını sürdürmektedir. Görünüşü özgün, biricik (unique), farklı olabilir ve özgürleşimci beklentileri de kısmen yanıtlar ama aslında sayıca çok, yaygın, kısa ömürlü ve bazen de standarttır. KİA ise, bunların bankası, deposu gibi işlev görür ve bu depoyu sürekli doldurur, boşaltır. Bu depoda toplumun hemen her kesimine hitap edebilecek zenginlik ve çeşitlilikte iletiler, metinler, görüntüler, sesler mevcuttur. Ve bu çeşitlilikten dolayı tek bir iletiden, tek bir amaçtan, tek bir mesajdan ya da tek bir ideolojiden bahsedilemez. Çünkü tek bir metinden bile farklı anlamlar ya da mesajlar çıkarılabilir. Burada önemli olan nokta, hiç kimsenin dışarıda bırakılmaması, toplumun her kesimine uygun metinler sunularak herkesin müşteri ya da tüketici olarak tutulmasıdır. Bir kaçan-kovalayan ilişkisine dönen süreç, kovalayanların da (yani metin üreticilerinin ve göndericilerinin) zaman zaman kaçan konumunda kaldıkları, özel ve sosyal hayatın her an her yerde yönlendirilmeye çalışıldığı, kaçarken bile yakalandığı bir süreç görünümündedir. Ve bu süreçte her türlü "kaçış" imkansız hale gelmiş, yalnızlık bile

farklı bir biçime dönüşmüştür: Bu nedenle buna 'teknolojili yalnızlık' dedim.

### Sonuç

Bu çalışmada amaç iletişim araçları alanında son yıllarda görülen inanılmaz teknolojik gelişime karşılık, insanın gerçek iletişiminin yani paylaşımaya dayalı iletişimin giderek gerilemesine dikkat çekmek olmuş, bu amaçla, Küreselleşme süreci ile birlikte öncelikle KİA'nın insanın bireysel ve sosyal hayatı üzerindeki etkilerinin artışı vurgulanmış, daha sonra bu araçların işleyişindeki karmaşıklığa değinilmiş, ardından da yayınlanan iletilerin, mesajların yarattığı etki eleştirel açıdan değerlendirilmiştir.

İletişim teknolojilerinin dijitalleşmesi ve aşırı gelişimi ile gerçek iletişimin gerilemesi arasındaki olası paralellikler daha fazla incelemeyi hak edecek önemdedir. Bu konulara hayatîyet kazandıran sorun insanın "iletişim" sorunudur ki bu da insanın hayatını varlığı ile anlamlı kılan, yokluğu durumunda ise neredeyse gereksiz kılan bir öğedir. Çünkü insan, iletişimleriyle insan olabilmektedir. Yalnızca araç sahiplerinin, yöneticilerin ve bunlara yakın çevrelerin konuştuğu, yazdığı, gösteri yaptığı, oynadığı, soru sorduğu bir yerde, iletişimden söz etmek zordur. Yönetilenlerin sözlerinin denetlendiği, belirlendiği, engellendiği ortamlarda yüksek sesle konuşamama ile oluşan eziklik halleri en fazla birer fısıltıyı yaratmakta; iktidara yakın olmayan güçsüzlerin söyleyecek çok fazla sözünün olmasına rağmen KİA'daki söz alma oranları son derece sınırlı düzeylerde kalmaktadır.

**Kaynakça:**

- ATABEK, Ümit (Mart 2004 a) "İletişim Teknolojileri: Yeni Olanaklar mı?"  
İnternet Adresi :<http://www.ilet.gazi.edu.tr/~atabek/docs/olanak.html>
- ATABEK, Ümit; (Mart 2004 b) "Alternatif Medya ve İletişim Teknolojileri"  
İnternet Adresi: <http://www.ilet.gazi.edu.tr/~atabek/docs/.altermedya.html>
- ERDOĞAN, İrfan – Alemdar, Korkmaz (2002) **Öteki Kuram**, Erk Yayınları, 1. B., Ankara